

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

Національна медична академія післядипломної освіти
імені П. Л. Шупика,

Міжнародна громадська організація – Міжнародна асоціація «Здоров'я
суспільства»

Вступ. Важливе місце в правовому становищі особистості займає природне і невід'ємне право на охорону здоров'я, закріплене в нормі Основного закону – Конституції України (ст. 49). Водночас, ефективному захисту права на охорону здоров'я перешкоджає недосконалість законодавчої бази, її фрагментарний характер. Актуальність дослідження продиктована проблемами, пов'язаними з повноцінною та безперешкодною реалізацією конституційного права на охорону здоров'я та медичну допомогу та ефективністю захисту даного права у разі порушення чи загрози порушення.

Мета. Аналіз конституційно-правового механізму захисту права на охорону здоров'я та медичну допомогу і рекомендації щодо його вдосконалення.

Матеріали та методи. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань були використані методи діалектичного матеріалізму, що дозволяє розглядати правові явища в динаміці їх розвитку та взаємозв'язку з іншими явищами, а також загальнонаукові (аналіз, синтез, системний і функціональний підходи) та інші методи (порівняльно-правовий, соціологічний, історичний, статистичний). Предметом дослідження виступають Конституція України, міжнародно-правові акти, нормативні акти України, теоретичні положення, що визначають конституційно-правові форми і механізм захисту прав людини у сфері охорони здоров'я.

Результати. У статті на підставі аналізу Конституції України та інших нормативно-правових актів України, міжнародно-правових актів визначено, що ефективність захисту права на охорону здоров'я та медичну допомогу залежить, насамперед, від досконалості законодавчої бази в цій сфері. Багатоаспектність питань, які зачіпають охорону і захист здоров'я громадян, говорить про необхідність систематизації правових актів у галузі охорони здоров'я. З точки зору конституційного права, законодавство в галузі охорони здоров'я слід привести у відповідність зі змістом поняття «права на охорону здоров'я».

Ключові слова: право на охорону здоров'я, право на медичну допомогу, громадянське суспільство, реформа охорони здоров'я на засадах сімейної медицини.

ВСТУП

Важливе місце в правовому становищі особистості займає природне і невід'ємне право на охорону здоров'я, закріплене в нормі Основного закону – Конституції України (ст. 49). Водночас, ефективному захисту права на охорону здоров'я перешкоджає недосконалість законодавчої бази, її фрагментарний характер. Актуальність дослідження продиктована проблемами, пов'язаними з повноцінною та безперешкодною реалізацією конституційного права на охорону здоров'я та медичну допомогу та ефективністю захисту даного права у разі порушення чи загрози порушення. В даний час досліджувана тема ще не отримала

належної наукової розробки в Україні. У юридичній та медичній науці значне число робіт присвячено вузькоспеціалізованим правовим проблемам охорони здоров'я.

Проте по темі захисту права на охорону здоров'я та медичну допомогу в даний час відсутні узагальнюючі дослідження. Актуальність проблеми, її недостатня розробленість як в юридичній, так і медичній науці зумовили вибір теми даної публікації та основні напрями дослідження.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються в процесі захисту права на охорону здоров'я та медичну допомогу. Предметом дослідження виступають Конституція України, міжнародно-правові акти, нормативні акти України і її суб'єктів, теоретичні положення, що визначають конституційно-правові форми і механізм захисту прав людини у сфері охорони здоров'я.

Мета - аналіз конституційно-правового механізму захисту права на охорону здоров'я та медичну допомогу і рекомендації щодо його вдосконалення.

Зазначена мета визначила постановку наступних завдань:

- визначити зміст поняття права на охорону здоров'я та медичну допомогу як об'єкта конституційно-правового захисту;
- порівняти обсяг змісту права на охорону здоров'я та медичну допомогу в міжнародно-правових актах і законодавстві України;
- здійснити аналіз конституційно-правових форм і способів захисту прав людини в галузі охорони здоров'я;
- зробити оцінку ефективності захисту права на охорону та медичну допомогу позасудовими органами державної влади та інститутами громадянського суспільства;
- виявити проблеми, що виникають при захисті права на охорону здоров'я та медичну допомогу.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань використовуються методи діалектичного матеріалізму, що дозволяє розглядати правові явища в динаміці їх розвитку та взаємозв'язку з іншими явищами, а також загальнонаукові (аналіз, синтез, системний і функціональний підходи) та інші методи (порівняльно-правовий, соціологічний, історичний, статистичний).

Нормативна і емпірична основа дослідження передбачає положення і висновки дослідження, які базуються на Конституції України, в якій Українську державу проголошено демократичною, правовою та соціальною (ст. 1 Конституції України), а людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України).

РЕЗУЛЬТАТИ

Вперше в політичній історії України Конституція 1996 р. визнала людину, її права і свободи найвищою цінністю. Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності.

В той же час, право на охорону здоров'я - це комплексне право, і його реалізація залежить від різних факторів. Цей факт а також те, що залишаються все ще актуальними для більшості населення питання безробіття, низької заробітної плати і пенсій, високої криміногенної обстановки в країні, які змушують людину перебувати в постійній стресовій ситуації і неминуче позначаються на її фізичному і психічному здоров'ї. Втрата впевненості в майбутньому призводить до великої кількості самогубств, до низької народжуваності, різних захворювань. На здоров'я позначаються і несприятлива екологічна обстановка, і неповноцінне, неякісне харчування українських громадян.

Здоров'я - ключова характеристика людини, що відбивається не тільки на якості його життєздатності реалізувати всі свої індивідуальні та соціальні устремління, але і на самій тривалості життя. Це найбільше суспільне та індивідуальне благо, основа сталого розвитку держави і суспільства. Разом з тим ситуація зі здоров'ям українського суспільства за останні 20 років значно погіршилася. В даний час в Україні смертність перевищує народжуваність. Стрімко убуває працездатне населення, від якого в першу чергу залежать виробництво і стан соціально-економічної сфери. Не випадково в Стратегії національної безпеки України до 2020 р., нова редакція якої введена в дію Указом Президента України від 08 червня 2012 року № 389/2012 (далі - Стратегія), ці важливі проблеми знайшли своє відображення. Згідно пункту 3.2.5 Стратегії до проблем, що загрожують національній безпеці, віднесено соціально-демографічну кризу, в т.ч. скорочення чисельності населення через погіршення його здоров'я, низьку якість життя, недостатній рівень народжуваності, високу смертність, а також відтік громадян України за кордон.

Система охорони здоров'я в Україні в останні роки також виявилася в стані кризи, що пов'язано з її недофінансуванням та непродуманою системою управління, яка не дозволяє ефективно використовувати наявний потенціал. Згідно з Конституцією України в обов'язки Української держави входить не тільки визнання і дотримання прав і свобод людини і громадянина, але і їх захист. Державний захист права на охорону здоров'я від порушень, викликаних об'єктивними причинами перехідного періоду і що виражаються у негативних наслідках, полягає насамперед у забезпеченні кожній людині гідного життя і вільного розвитку, доступної і якісної медичної допомоги.

Держава вживає величезні зусилля, щоб виправити ситуацію у сфері охорони здоров'я, на даний час реалізуються пілотний проект щодо реформування системи охорони здоров'я у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях та місті Києві, Концепція соціально-економічного розвитку України на період до 2020 року, відбувається стимулювання народжуваності, будівництво перинатальних центрів, впровадження високих технологій в медицину.

Сутність започаткованої реформи охорони здоров'я в Україні полягає в запровадженні сімейної медицини в систему охорони здоров'я на первинному рівні надання медичної допомоги. Як відомо, за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), на сучасному етапі розвитку в жодній країні світу не

створено ідеальної системи охорони здоров'я, водночас, сімейна медицина визнана такою системою, яка здатна найповніше задовольнити потреби населення у медичній допомозі та є економічно доцільною для держави. А сімейного лікаря визнано таким спеціалістом медичної галузі, який здатен найповніше впливати на стан здоров'я населення. Процес реформування охорони здоров'я України триває. Його реалізація дозволить вийти на якісно новий рівень розвитку, досягти головної мети державної політики – зберегти і зміцнити здоров'я населення, підвищити рівень медичної допомоги при одночасному зменшенні витрат, забезпечити конституційні права громадян на охорону здоров'я, виконання державних гарантій і зобов'язань, досягти справедливості й рівності в питаннях охорони здоров'я.

Однак проблеми в цій сфері накопичувалися десятиліттями, і вирішити їх відразу неможливо. Крім того, захист права на охорону здоров'я вимагає прийняття адекватних заходів не тільки з боку відповідних державних органів, а й зі сторони громадянського суспільства, самих громадян. Громадянське суспільство в Україні на сьогоднішній день знаходиться в процесі становлення. У багатьох громадян відсутні почуття відповідальності за своє здоров'я і здоров'я оточуючих, правова, фізична і моральна культура, готовність самим активно захищати свої права. На це повинні бути спрямовані всі зусилля сім'ї, школи, засобів масової інформації, громадських організацій та інших інститутів громадянського суспільства.

У зв'язку з цим слід відзначити такі акти міжнародного характеру, як: Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я (1946 р.), Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод (1950 р.), Європейська соціальна хартія (1960 р., з змінами 1996 р.), Концепція ВООЗ з первинної медико-соціальної допомоги (1978 р.), Всесвітня декларація «Здоров'я для всіх у XXI столітті» (2000 р.), Європейський план з охорони психічного здоров'я, прийнятий на Європейській конференції ВООЗ (2005 р.), Хартія соціальних прав і гарантій громадян незалежних держав (1994 р.) та ін.

Серед актів українського законодавства слід виділити, насамперед, Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII «Основи законодавства України про охорону здоров'я».

Окрім того, заплановано проаналізувати інші законодавчі акти у сфері забезпечення, реалізації та захисту конституційного права громадян на охорону здоров'я та медичну допомогу. У порівняльному аспекті необхідно розглянути конституції як європейських держав, так і країн СНД, що закріплюють права у сфері охорони здоров'я.

Наукова новизна цього дослідження полягатиме в тому, що вперше в українській правовій науці проводитиметься комплексне дослідження конституційно-правового механізму захисту права на охорону здоров'я та медичну допомогу державними інститутами України, міжнародними органами, громадянським суспільством.

Об'єктом захисту права на охорону здоров'я є три групи правомочностей:

- право на сприятливі умови життєдіяльності, які безпосередньо впливають на стан здоров'я людини;

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

- право на якісну та кваліфіковану медичну допомогу в необхідному обсязі, встановленому програмою державних гарантій;
- право на захист вищевказаних правомочностей.

Право на гідне життя є необхідною умовою реалізації права на охорону здоров'я, оскільки забезпечує сприятливі умови життєдіяльності, що безпосередньо впливають на здоров'я людини.

Конституційне право на охорону здоров'я та медичну допомогу в Україні (ст. 49 Конституції України) не в повній мірі відповідає основним міжнародно-правовим стандартам, оскільки в міжнародних договорах, учасником яких є українська держава, дане право розглядається набагато ширше, і включає в себе соціальне благополуччя людини. Це накладає на державу додаткові зобов'язання щодо створення умов для реалізації даного права.

Так, згідно Загальної декларації прав людини кожна особа має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї (ст. 25).

Для міжнародного захисту соціально-економічних прав людини та для виконання завдань та цілей ООН створена і діє Економічна та Соціальна Рада, яка у відповідності зі Статутом ООН уповноважена проводити дослідження, складати звіти по міжнародним питанням в галузі економічного та соціального життя, культури, освіти, охорони здоров'я і т.п., готувати проекти конвенцій по відповідних питаннях, проводити міжнародні конференції з проблем охорони здоров'я, що відносяться до її компетенції.

Конституційно-правовий захист права на охорону здоров'я та медичну допомогу - це заснована на єдиних, законодавчо закріплених принципах упорядкована діяльність правозахисних суб'єктів, спрямована на усунення перешкод, припинення і відновлення права кожної людини проживати в сприятливих для його здоров'я санітарно-епідеміологічних, екологічних і соціальних умовах, отримувати якісну і кваліфіковану медичну допомогу, в необхідних випадках звертатися до правозахисних суб'єктам.

Поряд із загальними та спеціальними принципами захисту прав і свобод громадян, на яких ґрунтується захист права на охорону здоров'я, існує третя група принципів - принципи захисту конкретного права, що відображають його специфіку.

Забезпечення функціонування даного механізму залежить від ефективності діяльності суб'єктів, що здійснюють захист права у сфері охорони здоров'я в реалізованих ними формах. Конституція України передбачає судову і позасудову форми захисту права на охорону здоров'я та медичну допомогу.

Незважаючи на комплекс вжитих державою заходів, вирішення демографічної проблеми носить фрагментарний характер, що, насамперед, пов'язано з економічними можливостями української держави. На основі наявних статистичних даних можна зробити висновок про те, що деякі позитивні зрушення в цьому напрямку все ж є. Але для кардинального виправлення ситуації необхідно, в першу чергу, забезпечити українським громадянам гідний рівень життя, у вигляді соціальних стандартів, що дозволяють не просто вижити, а вільно розвиватися їм самим і їх дітям.

Інститути громадянського суспільства в недостатній мірі використовують свій потенціал у сфері захисту права на охорону здоров'я та медичну допомогу. Основні

зусилля повинні бути спрямовані на зміну самосвідомості громадян, виховання відповідального ставлення до свого здоров'я та здоров'я оточуючих, правової, фізичної і моральної культури, готовності самим активно захищати свої права.

Цьому сприятимуть такі заходи:

- посилення ролі засобів масової інформації у пропаганді здорового способу життя;
- встановлення тісного зв'язку правозахисних громадських організацій із засобами масової інформації;
- державна підтримка громадських об'єднань, що займаються захистом права на охорону здоров'я та медичну допомогу.

Прогаляни та колізії у законодавчому регулюванні не дозволяють належним чином здійснювати захист права на охорону здоров'я та медичну допомогу громадян України. Назріла необхідність прийняття додаткових положень до наявного законодавства України, що відповідатиме сучасним реаліям і відбиватиме основні принципи організації охорони здоров'я в сучасній українській державі.

Прийняття єдиного кодифікованого акту - Медичного кодексу, що включає в себе основні питання правового регулювання відносин між медичними установами, страховими організаціями, лікарями та пацієнтами з приводу надання медичної допомоги належної якості та обсягу, механізм правового захисту, як пацієнтів, так і лікарів, дозволить вивести захист аналізованого права на інший якісний рівень, в той же час значна робота є попереду.

Так як проблема здоров'я нації залишається однією з центральних у нашій країні, слід передбачити можливість введення посади регіонального спеціалізованого Уповноваженого у сфері охорони здоров'я, спочатку в експериментальному порядку.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах, коли демографічна криза стає загрозою національній безпеці України, захист права на охорону здоров'я та медичну допомогу набуває все більшої актуальності.

Порушення даного права викликані, перш за все, обставинами перехідного періоду, відсутністю правової, фізичної та моральної культури громадян України, недосконалістю законодавчої бази у сфері охорони здоров'я, її недофінансуванням і не продуманою системою управління, яка не дозволяє ефективно використовувати наявні кошти. Відсутність стрункої системи законодавства в галузі охорони здоров'я несприятливим чином позначається на реалізації прав громадян при зверненні за кваліфікованою медичною допомогою, що призводить до недбалого відношення медичного персоналу до роботи, до великої кількості лікарських помилок, і труднощів, в більшості випадків, адекватного захисту постраждалих пацієнтів.

Основні зусилля громадянського суспільства повинні бути спрямовані на зміну самосвідомості громадян, виховання відповідального ставлення до свого здоров'я та здоров'я оточуючих, правової, фізичної і моральної культури, готовності самим активно захищати свої права.

Ефективність захисту права на охорону здоров'я та медичну допомогу залежить, насамперед, від досконалості законодавчої бази в цій сфері. Безліч нормативно-правових актів, що регулюють окремі аспекти питань у сфері охорони здоров'я, їх розпорошеність

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

по галузях права, створюють труднощі правозас-тосування, і зокрема, вирішення справ у судах загальної юрисдикції, що призводить до значного потоку скарг громадян до Європейського Суду з прав людини.

Багатоаспектність питань, які зачіпають охорону і захист здоров'я громадян, говорить про необхідність систематизації правових актів у галузі охорони здоров'я. З точки зору конституційного права, законодавство в галузі охорони здоров'я слід привести у відповідність до змістом поняття «права на охорону здоров'я».

Література

1. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.
2. Конституція України. К. 1996.
3. Закон України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. ВВР. 1993, 4.
4. Стеценко С. Г., В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта Медичне право України. За ред. С.Г. Стеценка. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність». 2008.
5. Братанюк Л. Є. Основи права і законодавства в охороні здоров'я: підручник. 2-е вид. виправлене. К.: Медицина. 2011.
6. Блинов Д.С. Конституционные основы охраны здоровья граждан в Российской Федерации. Материалы V Всеукраинской научно-практической конференции по медицинскому праву: Медицинское право Украины: законодательное обеспечение охраны здоровья (19-21 мая 2011 г., г. Одеса). Упоряд. к.ю.н., доц. І.Я. Сенюта, Х.Я. Терешко. Львов: ЛОБФ «Медицина и право». 2011: 17 – 22.

О. Г. Шекера

Конституционные основы охраны здоровья граждан в Украине

Национальная медицинская академия последипломного образования
имени П.Л. Шупика,

Международная общественная организация - Международная ассоциация
«Здоровье общества»

Введение. Важное место в правовом положении личности занимает естественное и неотъемлемое право на охрану здоровья, закрепленное в норме Основного закона - Конституции Украины (ст. 49). В то же время эффективной защите права на охрану здоровья препятствует несовершенство законодательной базы, ее фрагментарный характер. Актуальность исследования продиктована проблемами, связанными с полноценной и беспрепятственной реализацией конституционного права на охрану здоровья и медицинскую помощь и эффективностью защиты данного права в случае нарушения или угрозы нарушения.

Цель. Анализ конституционно-правового механизма защиты права на охрану здоровья и медицинскую помощь и рекомендации по его совершенствованию.

Материалы и методы. Для достижения цели и решения поставленных задач были использованы методы диалектического материализма, позволяющие рассматривать правовые явления в динамике их развития и взаимосвязи с другими явлениями, а также

общенаучные (анализ, синтез, системный и функциональный подходы) и другие методы (сравнительно-правовой, социологический, исторический, статистический). Предметом исследования выступают Конституция Украины, международно-правовые акты, нормативные акты Украины, теоретические положения, определяющие конституционно-правовые формы и механизм защиты прав человека в сфере здравоохранения.

Результаты. В статье на основании анализа Конституции Украины и других нормативно-правовых актов Украины, международных документов определено, что эффективность защиты права на охрану здоровья и медицинскую помощь зависит, прежде всего, от совершенства законодательной базы в этой сфере. Многоаспектность вопросов, затрагивающих охрану и защиту здоровья граждан, говорит о необходимости систематизации правовых актов в области здравоохранения. С точки зрения конституционного права, законодательство в области здравоохранения следует привести в соответствие с содержанием понятия «права на охрану здоровья».

Ключевые слова: право на охрану здоровья, право на медицинскую помощь, гражданское общество, реформа охраны здоровья на принципах семейной медицины.

O. Shekera

Constitutional foundations of public health in Ukraine

Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education,
International Public Organization –International Association
« Health of Society»

Introduction. The natural and inalienable right to health care enshrined in the norm of the Fundamental Law - the Constitution of Ukraine (Article 49) plays the important role in the legal status of the individual. However, inadequate legal framework, its fragmentary nature, hinders the effective protection of the right to health care. The relevance of research is dictated by problems associated with complete and unrestricted realization of the constitutional right to health care and medical care and effective protection of this right in case of its violation or threat of violation.

Aim. To analyze constitutional and legal framework of protecting the right to health care and medical care and recommendations for its improvement.

Materials and methods. To achieve the goal and objectives there were used methods of dialectical materialism, which makes possible to consider legal phenomena in the dynamics of their development and the relationship with other phenomena, as well as general scientific (analysis, synthesis, system and functional approaches) and other methods (comparative and legal, sociological, historical, statistical). The subject of the study are the Constitution of Ukraine, international legal acts, regulations, Ukraine, theoretical principles that define constitutional and legal forms and mechanisms of human rights protection in the health care.

Results. On the analysis of the Constitution of Ukraine and other normative legal acts of Ukraine, international legal acts there was determined that effectiveness of the right to health care and medical care depends primarily on the perfection of legislation in this area. Multi-aspect issues that affect the safety and protection of public health show the need for systematization of legal acts in the health care. From the point of view of constitutional law, the law of health care should be aligned with the concept of "right to health".

Key words: right to health, the right to health care, civil society, health care reform on the basis of family medicine.